

EDUARD URBÁNEK

KE KRITICE METODOLOGICKÝCH PRINCIPŮ FUNKCIONALISMU V SOCIOLOGII

Jedním ze základních rysů nemarxistických a buržoazních škol či směrů v soudobé sociologii je velká pojmová nejasnost, mnohovýznamovost pojmů, nepřesné a neurčité používání různých kategorií a termínů. Ani problematika funkcionalismu není nikterak jasná a jednoznačná, a proto je nutné na počátku alespoň přibližně vyjasnit a upřesnit, co všechno je možné chápat a rozumět pod názvy funkcionalismus, funkcionální metoda, funkcionální teorie. Navíc se ještě funkcionalismus v sociologii kombinuje v nejvlivnějším ambiciózním směru americké sociologie se strukturalistickým přístupem, takže se nejčastěji v této souvislosti setkáváme s označením strukturně funkcionální sociologie nebo strukturní funkcionalismus.

Z metodologického hlediska lze najít doklady a publikace, které chápou funkcionalismus jako metodu, která má buď odstranit nedostatky klasické kauzální metody, nebo dokonce ve výraznějších pojetích vůbec nahradit kauzální metodu jako zastaralou a vědecky překonanou. Současně v určitém historickém kontextu byl funkcionalismus výrazně zaměřen proti historicismu a evolucionismu, což se zvláště projevovalo v některých směrech etnografie a antropologie a také ve strukturním funkcionalismu v sociologii.

V jiných pojetích se setkáváme s chápáním funkcionalismu jako teorie. Pravidla určitého přístupu či způsobu analýzy sociálních jevů jsou v takovém pojetí rozšířena do určitého systému teoretických ambiciózních propozic, které jsou považovány za teoretický funkcionální systém. To je právě případ amerického strukturního funkcionalismu v pojetí T. Parsonse i jeho následovníků. Naopak C. Homans, který původně vyšel ze stejných zdrojů a ze stejného prostředí jako T. Parsons, odděluje v pojetí funkcionalismu jako teorie zvlášť strukturní teorii jako samostatný typ teorie.¹⁾ Toto pojetí je v souladu s tím, že se skutečně v obecně metodologických pojednáních interpretuje funkcionalismus jako naprosto samostatná metoda, která není spojena se strukturalismem. Stejně různé soudobé sociologické a filosofické koncepce strukturalismu nemusí být zcela automaticky spojeny s funkcionálním přístupem.

V diskusích o funkcionální metodě jako určité samostatné a specifické metodě se nakonec objevují názory, že funkcionalismus není a nemůže být nějakým zvláštním a odlišným metodologickým přístupem a že ve skutečnosti funkcionální analýza je jenom jiný výraz pro sociologickou metodu a sociologickou analýzu. Proto je nutné přestat mluvit o funkcionalismu vůbec. Tento názor nejvýrazněji formuloval americký sociolog Kingsley Davis.²⁾

Nakonec se ještě v soudobých diskusích o funkcionalismu objevuje další názor, který v podstatě poukazuje na to, že funkcionální vztahy a tím i funkcionální přístup, který je analyzuje, jsou jenom určitým zvláštním případem metody kauzální. Tento názor zastává například anglický sociolog T. Bottomore nebo anglický politolog W. G. Runciman.³⁾ Runciman je přesvědčen, že každá smysluplná výpověď v termínech funkce může být bez ztráty smyslu převedena do výpovědi příčiny a účinku typu „jestliže — pak“. Toto stanovisko rovněž vlastně popírá naprostou samostatnost a specifikum funkcionální metody a přiřazuje ji k metodě kauzální. Tím je v určité míře blízké marxistickému pojetí.

Z dosud uvedeného přehledu je zřejmý jeden závěr: nejasné, nejednotné a mnohovýznamové pojetí funkcionalismu, jeho velmi odlišné interpretace, málo výrazné odlišení rozdílů mezi metodou a teorií a nakonec i jednoznačné odmítání funkcionalismu jako zvláštní metody vůbec nebo její přiřazování pod širší pojetí metody kauzální. V těchto pojetích však ještě nejsou zahrnuty kritiky a výhrady vůči aplikaci funkcionální metody a funkcionální explanace při analýze dílčích či obecných problémů sociologie.

Určitou základní příčinou nejasností, mnohovýznamovostí a rozporných interpretací funkcionalismu je nejednotnost při používání samého pojmu funkce, který vlastně dává tomuto přístupu jméno a odlišuje jej právě od kauzální metody. Jaká možná pojetí a významy pojmu funkce se vůbec v této souvislosti vyskytují?

1. POJEM FUNKCE A JEHO RŮZNÉ VÝZNAMY

Sociologové nebo teoretikové, kteří se v širším rámci metodologie nebo teorie vědy zabývají problematikou funkcionalismu a přistupují k ní kriticky nebo s určitými výhradami, poukazují na různé významy a praktické odlišné způsoby použití termínu funkce. Všimněme si nejdříve úvah známého představitele amerického sociologického strukturalismu R. K. Mertona, který se například odlišuje od klasického funkcionalismu Radcliffa-Browna i B. Malinowského i od sociologického pojetí funkcionalismu T. Parsonse snahou o kritiku jednostranností, nepřesností a vnitř-

ních rozporností funkcionalismu v jeho nereflektované podobě. Merton poukazuje na to, že v dosavadním pojetí funkcionalismu byl již od počátku terminologický zmatek. Velmi často se jeden termín používal k symbolizaci různých pojmů a naopak některý pojem byl symbolizován různými termíny. Po této kritické výhradě vůči terminologické konfúzi Merton uvádí několik různých a dosti odlišných významů a případů použití pojmů funkce.

1. Pojetí funkce se vztahuje k veřejným shromážděním nebo slavnostním příležitostem.

2. V druhém pojetí je termín funkce ekvivalentní povolání. Zvláště v ekonomii a při funkcionální analýze skupiny se mluví o rozdělení zaměstnání ve skupině a používá se pojmu funkce.

3. V obecné mluvě i v politických vědách se funkcionální vztahuje k držiteli sociálního statusu nebo politické pozice — jde o funkcionáře nebo úředníky.

4. V matematice od Leibnize se funkce používá pro označení proměnné, zkoumané ve vztahu k jedné nebo k dalším proměnným, v této souvislosti se mluví o „funkcionální závislosti“ a „funkcionálním vztahu“.

5. Původní význam pojmu funkce pochází sice z matematiky, ale přes biologii se ustálilo pojetí funkce jako životního nebo organického procesu, který je zkoumán z hlediska nebo ve vztahu, jak přispívá k udržení a zachování organismu.

Vedle těchto základních možností použití výrazu či termínu funkce v odlišných významech ještě dochází k tomu, že pro pojem funkce je používáno více různých termínů. V této souvislosti se často místo funkce mluví o užití, užitečnosti, cíli, účelu, motivu, intenci, o požadavcích, o důsledcích.⁴⁾

Merton má přes všechny obecné rysy jednostrannosti strukturního funkcionalismu zásluhu, že podal kritiku jednostrannosti dřívějšího pojetí funkcionalismu zvláště svou kritikou jeho tří základních postulátů: funkcionální jednoty společnosti, funkcionálního univerzalizmu a nepostradatelnosti funkcí. Navíc se ještě snaží vyhnout pojmovému a terminologickému zmatku, a proto podává poměrně jasné a přesné své pojetí použití a významu termínu funkce. Je možné mít kritické výhrady vůči jeho pojetí funkce jako pozorovaných objektivních důsledků, jež přispívají k adaptaci a přizpůsobení daného systému, jeho pojetí je však poměrně jasné a jednoznačně formulováno.

Podobně i Ernst Nagel poukazuje ve svých úvahách o funkcionalismu na to, že pojem funkce je vysoce nejasný; proto prý je také velice obtížné dát stručné vylíčení pozitivních zásad funkcionalismu. Nagel pak podává přehled šesti různých možných a vyskytujících se použití termínu funkce.

1. Na prvním místě je slovo funkce široce užíváno pro označení vztahu

závislosti nebo nezávislosti mezi dvěma nebo více proměnnými faktory (nebo „proměnnými“), ať jsou měřitelné nebo ne. Takové „funkcionální vztahy“ závislosti nebo nezávislosti jsou často konstatovány funkcionalisty v jejich analýzách společenského procesu. Podle Nagela je možno říci, že když funkcionální analýza neznamená více než toto, pak se neliší v cíli nebo logickém charakteru od analýz v nějaké jiné oblasti, jejichž cílem je odhalení jednotností v nějakém předmětu.

2. Slovo funkce je často používáno k označení víceméně inkluzivní řady procesů nebo operací v nějaké entitě nebo manifestovaných v nějaké entitě či v účincích na jinou (fungování žaludku, fungování sociální struktury, fungování poštovního systému).

3. Biologové používají termín funkce ve výrazu „životní funkce“ a myslí tím určité inkluzivní typy organických procesů probíhajících v živém organismu (jako reprodukce, asimilace a respirace). Tyto procesy jsou často chápány jako funkce celého organismu spíše než funkce nějaké jeho části.

4. Pojem funkce slouží k označení nějakého obecně přiznaného užitku či užitečnosti věci nebo nějakého normálně očekávaného účinku nebo jednání — věci mají funkci, sekyra má funkci štípat dřevo, funkcí hnojiva je zvýšit úrodnost půdy apod.

5. Pojem funkce označuje víceméně inkluzivní řád důsledků, které daná věc nebo činnost má pro systém jako celek.

6. Funkce nějaké části označuje její příspěvek, který má pro udržování nějaké určité charakteristiky nebo podmínky v daném systému, k němuž funkce patří.

Funkcionalismus není podle Nagela jednotný a jasně formulovaný přístup v sociálním výzkumu. Nejčastěji při studiu, v němž se aplikuje pojem funkce, jde o ustanovení vztahu závislosti nebo nezávislosti mezi dvěma proměnnými ve smyslu užití pod bodem 1, nebo ve smyslu uvedeném pod bodem 4, kdy jde o zkoumání užitečnosti, specifikované jednou z proměnných, kterou jedna z proměnných má pro udržování daného systému ve stavu specifikovaném druhými proměnnými.⁵⁾

Nagel zde vystihuje jasně dvě věci. Jednak mnohovýznamnost a nejednoznačnost pojmu funkce, jednak správně určuje nejčastější dvě použití pojmu funkce přes všechnu možnou rozmanitost a mnohovýznamovost. Funkcionalisté nejčastěji používají pojmu funkce pro zkoumání funkcionálního vztahu nebo více proměnných a také potom při analýze sociálních systémů podle vzoru biologie či fyziologie chápou pod pojmem funkce ten význam, důsledky či užitek, který má fungování nějaké části systému pro jeho udržování a zachování. Zde jde jasně o určité tendence k teleologickému pojetí, jak to nakonec celá řada kritiků již mnohokrát zdůraznila.

Nagel je ve svých závěrech, které se týkají možného užitku či „pozitivní funkce“ funkcionalismu, skeptický. Podle Nagela pozitivní hodnota funkcionálních explanačních modelů na teleologické explanace ve fyziologii je v podstatě velmi pochybná a obecně nelze oprávněně považovat funkcionalismus za odlišný teoretický přístup ve studiu lidských problémů.⁶⁾

Nagel ovšem není sociolog a zabývá se problematikou funkcionalismu v širším rámci logiky vědy a problémů logiky vědecké explanace. Stanovisko, které se blíží Nagelovým názorům, zastává i jiný autor, který se zabývá obecnými problémy explanace ve společenských vědách, R. Brown. Také on se domnívá, že hodnota funkcionálního přístupu je pochybná a funkcionální explanace ve společenských vědách je mnohem často více slovní než faktická.⁷⁾

Avšak u amerického sociologického strukturalismu je funkcionalismus a funkcionální přístup nedílnou součástí celkového pojetí a zvláště je pak výrazně akcentován téměř v celém díle T. Parsonse.

2. T. PARSONS A JEHO POJETÍ FUNKCIONALISMU

V dané souvislosti nejde a nemůže jít o celkové zhodnocení a kritiku Parsonsovy kombinace strukturalistického přístupu s funkcionálním. O to jsem se pokusil na jiném místě. V této stati půjde především o kritické zhodnocení dvou Parsonsových úrovní, v nichž aplikuje pojetí funkcionalismu a pojmu funkce ve svém celkovém teoretickém systému „velké teorie“. Je nutno ovšem již předem uvést, že Parsons kladl vždy, jak v počáteční fázi svého teoretického vývoje, tak i v posledních spisech, důraz na strukturalistický přístup, a tomu vyhrazuje první místo. Dokonce v jeho první velké rané práci *The Structure of Social Action* ještě není o funkcionalismu a pojmu funkce v pozdějším pojetí žádná významná zmínka. Později však Parsons spojuje naprosto jednoznačně své pojetí strukturalismu s funkcionalismem, přičemž pod vlivem Radcliffa-Browna a Malinovského i pod vlivem biologie a fyziologie přejímá pojetí funkce jako té části, prvku systému, který přispívá k udržení a zachování systému jako celku. Ve snaze čelit evolucionismu a nebezpečí jednofaktového přístupu aplikuje pak při analýze sociálního systému nejvyšší úroveň, tj. společnosti funkcionální přístup proměnných, což nachází zvláště výraz v jeho koncepci proměnných vzorců. Pojem funkce jako prvku nebo části systému, jenž přispívá k jeho udržení a zachování, je nucen pod tlakem kritiky i z vnitřních potřeb své statické a nevývojové strukturální koncepce zavést jako pojem, který umožňuje vnést prvky změny a vývoje v rámci strukturně daného a svými hranicemi limitovaného systému. Parsonsovi šlo o to, aby bylo nějak uskutečněno spojení statických struk-

turních kategorií jeho teoretického systému s dynamickými variabilními prvky systému. Toto spojení se právě dosahuje zavedením pojmu funkce. Je možno říci, že strukturální úroveň analýzy představuje u Parsonse jen zmodernizované pojetí sociální statiky a funkcionální přístup a pojem funkce představuje úroveň sociální dynamiky. Jde jen o staronové pojetí Comtovo doplněné pojmy a poznatky moderní biologie, teorie systémů a v pozdějších dílech i prvky převzatými z kybernetiky.

Pojem funkce v úzké vazbě na pojem struktury je v Parsonsově koncepci chápán asi takto: Empirický systém, který je předmětem analýzy a popisu za pomoci strukturálních kategorií teoretického systému, je chápán jako proces. Ale struktura tvoří onen systém přesně určených souvislostí, o nichž empirické pozorování ukazuje, že mají tendenci k tomu, aby se udržely uvnitř určitých hranic, v dynamickém, tj. funkcionálním způsobu zkoumání se ukazuje, že procesy mají tendenci vyvíjet se podle nějakého konstantního vzoru. Funkcionální vztah každé jednotlivé podmínky a každého procesu ke stavu celkového systému představuje tedy logický ekvivalent pro simultánní přizpůsobení v plně rozvinutém systému analytické teorie. To se zdá být jedinou cestou, jíž se dá analyzovat dynamická interdependence variabilních faktorů v nějakém systému, když odpovídající matematické techniky a operacionální a empirické předpoklady pro jejich použití chybějí. Pro Parsonse je tedy funkcionální přístup k analýze sociálních systémů náhradou za matematické techniky a pro nemožnost jejich použití, když chybějí operacionální a empirické předpoklady jejich použití. Dalším důsledkem tohoto funkcionálního přístupu je v jednoduché a prosté řeči nalezení proporcí, jak zachovat žádoucí a „dobrou“ sociální strukturu a přitom dovolit změny, které přispívají k jejímu zdokonalování a zlepšování, aniž dojde pod vlivem změn k překročení hranic daného systému, tj. k nebezpečnému ohrožení dané struktury nebo dokonce k její dezintegraci a rozkladu. Proto také není divu, že Parsonsovi bývá vytýkáno teleologické pojetí funkcionalismu, které má ještě navíc tautologický ráz. V Parsonsově pojetí jsou všechny prvky a části systému nejen funkcí, ale apriori funkční ve smyslu pozitivním a současně mají vždy jediný smysl — sloužit nepochybnému a samozřejmému cíli — upevňování a udržování systému v chodu. Všechny části a prvky systému jsou funkční a jsou funkční proto, že fungují a odpovídají danému a jasnému cíli. Právem se ovšem ptá Runciman, jak přejít bez rozpaků od známých a veřejně vyhlašovaných cílů určitých dílčích konkrétních systémů k určení cílů celé společnosti. „Když se snažíme zkoumat úhrnnou společnost na rozdíl od definovatelných ekonomických, politických nebo rodinných systémů (nebo řady proměnných), je hned jasné, že zde je nepravděpodobné, že by existovaly takové snadno definovatelné cíle. Myslíme pod cíli úhrnné společnosti cíle jejich

skutečných vládců, nebo přání většiny jejich členů, nebo principy vepsané do ústavy jejími zakladateli? Zdá se, že profesor Talcott Parsons, jehož tvrzení je, že dosahování cílu je „funkcionálním imperativem“ všech sociálních systémů, toto nikdy nepovažoval za problém. Je jasné, že tvrzení, že dosahování cílů je funkcionální imperativ všech sociálních systémů není ani teorie, ani dokonce ne empirické zobecnění, nýbrž tautologie.“⁸⁾

Dosavadní úvahy se spíše pohybovaly na úrovni, kdy šlo o vylíčení a aplikaci Parsonsova pojetí funkce, jež je především převzato z biologie — funkce je prvek nebo část systému, který přispívá k jeho udržení a zachování. V tomto pojetí Parsons v podstatě chápe funkcionalismus jako koncepci konečné příčiny či jako teleologismus, všechny prvky či části společnosti jsou zkoumány z hlediska pozitivních důsledků, jež mají pro společnost, a nikoliv jako důsledek toho, co jim předchází, skutečně „působící příčiny“, jež vyvolávají důsledky, zůstávají bez povšimnutí. A to nemluvíme o tom, že Parsons téměř naprosto ignoruje příčiny důsledků negativních, které v podstatě v jeho sociálních systémech nemají místo, a také ne své vnitřní, organické příčiny uvnitř systému.

Toto účelové pojetí funkcí jako konečných příčin je úzce spjato s druhou úrovní Parsonsova pojetí a aplikace pojmu funkce v metodologickém ohledu. Parsons není výslovně proti kauzální metodě, dokonce tvrdí, že kauzální vysvětlení je základním rysem činnosti přírodních věd. Avšak ve společenských vědách kauzální metoda nestačí. Proto Parsons výslovně prohlašuje, že „ústředním metodologickým principem naší teorie je princip interdependence množství proměnných“.⁹⁾ Je to teorie plurality faktorů, koncepce plurality možných příčin změny s pochopením toho, že změna může vzniknout v každé části sociálního systému ve strukturálních termínech nebo v termínech proměnných.

Parsons soudí, že i nejdůležitější racionální činnost by byla prakticky nemožná, kdyby se nedal stanovit dynamický vztah mezi nějakou jednoduchou „nutnou podmínkou“ a z toho vyplývajícím účinkem. Avšak tam, kde je dosaženo široké možnosti aplikací analytických všeobecných výpovědí jen v krajně jednoduchých vztazích mezi proměnnými, může být výsledkům připisován jen podružný druhořadý vědecký význam. Protože když všeobecná výpověď pokrývá jen jednoduché vztahy nebo jen vztahy mezi dvěma nebo třemi proměnnými, pak se nemůže vyhnout tomu, že zůstává nežádoucně abstraktní. Cílem vědecké teorie je podle Parsonse co možná nejširší rozvinutí oblasti aplikace dynamické analýzy komplexních systémů. A tato dynamická analýza ve vlastním smyslu pojednává o řadě navzájem závislých jevů simultánně ve smyslu matematiky. Nejjednodušší případ tvoří analýza účinku, který vzniká ze změny nějaké nezávislé proměnné, přece však zůstává reciproční působení těchto změn na příslušné proměnné mimo okruh zkoumání. Ideálním řešením by podle

Parsonse byl logicky uzavřený systém dynamických obecných výpovědí, ve kterém by se daly vyjádřit všechny elementy reciproční interdependence mezi proměnnými systémy. Tohoto ideálu bylo však dosaženo ve formálním smyslu v systémech diferenciálních rovnic analytické mechaniky. Všechny ostatní vědy jsou však ve vztahu k systematické teoretické analýze ještě na primitivnější úrovni.

Z uvedených Parsonsových úvah je zřejmé, že při svém pojetí množství působících faktorů či proměnných vychází z matematických vzorů, že však současně přiznává nemožnost je takto aplikovat úspěšně v oblasti společenských věd. Zbývá proto nakonec známá koncepce teorie faktorů, protože Parsons odmítá navenek teorii jednoho rozhodujícího faktoru. Proto také i ve své práci, ve které proti svým původním stanoviskům směřuje již k určitému pojetí evolucionismu, v práci Společnosti z roku 1966, znovu zdůrazňuje, že pro studium procesu změn je možná jen teorie mnoha nebo více faktorů. „Každý výsledek procesů vyplývá z činnosti více faktorů, z nichž všechny jsou vzájemně nezávislé, máme-li vědecký důvod je rozlišovat. Výrobní faktory v ekonomické analýze jsou takovými logickými prototypy. V tomto smyslu není tedy přijatelné žádné tvrzení, že sociální změna je ‚určována‘ ekonomickými zájmy, myšlenkami, osobnostmi určitých jedinců, zeměpisnými podmínkami a podobně. Všechny teorie jednoho faktoru patří do předškolního stadia vývoje sociálních věd. Každý faktor je ve vztahu vzájemné závislosti s mnoha dalšími faktory.“¹⁰⁾

Parsons se tedy zjevně domnívá, že vyvrátil teorii o rozhodující roli jakéhokoli jednotlivého faktoru vývoje pro společenský vývoj, a tím i marxismus, který na mnoha místech svých spisů velmi samozřejmě považuje za teorii o rozhodující roli jednoho, tj. ekonomického faktoru. Současně si myslí, že se vyhnul úskalí teorie jednoho faktoru svou koncepcí o roli více či mnoha faktorů, svou koncepcí mnoha vzájemně závislých proměnných. Věc není tak jednoduchá, jak se Parsonsovi zdá. Jednak marxismus ve své autentické podobě není a nikdy nebyl teorií jednoho, a to ekonomického faktoru, a sám podrobil již mnohokrát teorii jednoho, ale také i mnoha působících faktorů důkladné kritice. Marxismus metodologicky není ani koncepcí jednoho rozhodujícího faktoru, ani nezůstává u koncepcie vzájemného působení mnoha faktorů, protože je *monistickým* materialistickým pojetím dějin a vývoje lidské společnosti. Parsons se tváří, že neví nic o rozdílu mezi teorií faktorů či mnoha proměnných a monistickou koncepcí vývoje. Ta neredukuje vývoj společnosti ani na jeden faktor, ani na množství působících proměnných, nýbrž vychází z dialektického pojetí společenského celku, v němž jsou všechny části dialektického celku spojeny dohromady ne v rovnocenném pojetí všech zúčastněných prvků a částí. Marxismus vychází z pojetí určité činnosti (materiální

výrobně pracovní činnost) a určitých společenských vztahů (společenské výrobní vztahy) jako výchozích pro strukturaci veškeré další činnosti a všech ostatních společenských vztahů. V marxismu je to výrobně pracovní činnost a vztahy výrobní z ní vznikající (ekonomická struktura společnosti), které zprostředkují a podmiňují veškeré ostatní činnosti a vztahy. To je právě materialistický monismus. O tom se velmi výstižně vyjadřuje sovětský autor S. Markarjan. „Tvoření sociální teorie předpokládá především správné pochopení lidské životní činnosti jako historicky vzniklého systému, který má specifický typ organizace a své vlastní zákonitosti fungování a vývoje. Určující roli strukturní jednotky tohoto systému může splnit jen takový prvek, jímž je možno vyjasnit genezi systému. Jde o to vysvětlit a analyzovat koordinaci o subordinaci části systému. Monismus sociologické teorie spočívá v nutnosti stanovení subordinace části sociálního systému a jeho výchozí strukturní integrace. Touto výchozí strukturní jednotkou je v marxismu proces materiální produkce života. ‚Elementárnost‘ dané strukturní jednotky nelze chápat jako absolutní jednoduchost a nerozložitelnost, nýbrž v tom smyslu, že při teoretickém zkoumání sféry lidské životní činnosti je materiální výroba hranicí logické analýzy.¹¹⁾ Podobné úvahy na obhajobu marxistického monismu proti zjednodušené koncepci množství proměnných či faktorů s důrazem na strukturní integrálnost společnosti, koordinaci a subordinaci i stupňovitost celku podává bulharský autor V. S. Dobrijanov. „Monismus materialistického pojetí dějin nespočívá v redukování všech jevů na jeden princip, ale v posloupném vyvození jevů ze základní určující příčiny, v odhalení všech prvků struktury při vydělení základní určující komponenty.“¹²⁾

T. Parsons se domnívá a také to proklamuje, že jeho funkcionální koncepce či metodologický princip množství proměnných mu umožňuje vyhnout se krajnostem teorie jednoho faktoru a současně zaujmout moderní metodologické stanovisko. Musíme však rozlišovat, jak již zdůraznil Marx, mezi tím, co autor míní o svém pojetí a o svém systému a co skutečně objektivně znamená systém autora v jeho důsledcích. Zásadní kritik Parsonsova funkcionalismu americký sociolog A. W. Gouldner říká toto: „Jedna ze základních metodologických pouček funkcionalismu je teze, že nejsou žádné ‚příčiny‘. Funkcionalismus chápe systém jako vzájemně působící proměnné než v termínech příčin a účinků.“¹³⁾ V podstatě jde tedy o myšlenku, že všechno ovlivňuje všechno. Funkcionalismus nemá žádnou teorii o tom, jakou váhu mají jednotlivé proměnné v systému, které jsou důležitější. Je zapotřebí říci, že zde Gouldner, který jinak podává velmi jízlivou a v mnoha případech naprosto správnou kritiku Parsonsova funkcionalismu, v tomto případě zjednodušuje. Nebere v úvahu metamorfózy Parsonsova vývoje a také jeho tvrzení z publikací posled-

ních let. V již uváděné knize Společnosti Parsons poněkud ustupuje od všeobecné teorie působení všech faktorů na všechny a dokonce i výslovně mluví o hierarchickém uspořádání faktorů. Rozlišuje dvě základní navzájem související hierarchie — hierarchii nutných podmínek a hierarchii kybernetické kontroly. Co to však jsou kyberneticky nejvyšší elementy v systémech vzorovaného utváření kultury? To jsou především institucionalizované kulturní a hodnotové vzory. Proto se Parsons označuje (a v tomto případě právem) za kulturního deterministu. Proto při vysvětlování hlavních vzorů a procesů změn zdůrazňuje Parsons nejvyšší kybernetickou úroveň, která je spíše rázu kulturního než sociálního a v rámci kulturní kategorie spíše rázu náboženského než světského. V rámci sociální kategorie stojí hodnoty a normy, zvláště právní, výše než zájmy politické. Kruh důsledků určitého způsobu myšlení je uzavřen. Parsons přes všechny subjektivní deklarace o tom, že funkcionální metoda studuje vzájemné souvislosti všech proměnných systémů, přes ujišťování o tom, že změnu lze vyvodit ze všech možných proměnných, nakonec dochází k monistickému, ale také idealistickému a redukcionistickému vysvětlování společenských změn a historické evoluce z kulturních a nadstavbových složek. Jeho funkcionalismus a strukturalismus nemá jen určitá metodologická pravidla a prvky, ale je ve svých důsledcích idealistickou metodologií a teorií, je vysvětlováním materiálního ekonomického, sociálního a politického života z nadstavbových složek kultury, morálních a kulturních hodnot. Stejně tak jeho pojetí funkce jako účelného a pozitivního příspěvku prvku či části systému k udržování a zachování celku vede objektivně k moderní verzi teleologie, k tautologickým apologetikám dobře fungujícího společenského systému soudobé Ameriky. Objektivním důsledkem moderně znějících složitých úvah strukturalního funkcionalismu je idealistický monismus a idealistický princip teleologie.

Parsons je nejvýznamnějším americkým představitelem sociologického funkcionalismu ve svérázné kombinaci se strukturalistickou koncepcí sociální statiky. Ke zvláštním rysům vývoj evropské nemarxistické buržoazní sociologie v západoevropských zemích patří nápadně přehlíživý a dokonce spíše negativně kritický postoj k sociologickému funkcionalismu. To se zvláště projevovalo v západoněmecké sociologii, kde jedině R. Dahrendorf a J. Bergmann z okruhu frankfurtské sociologické školy podali kritiku sociologického strukturalismu a funkcionalismu amerického ražení. Tento základní opomíjivý nebo kritický vztah k strukturalismu a funkcionalismu byl porušen určitou výjimkou. Západoněmecký autor Niklas Luhmann vydal v roce 1970 pod názvem *Soziologische Aufklärung, Aufsätze zur Theorie sozialer Systeme*, soubor statí a studií, které jsou pokusem o obhajobu funkcionalismu a jeho určité modernizování. Luhmannova práce má určité přednosti. Je otevřenou obhajobou principů

funkcionalismu jako vědecké metody současně při pokusech o jeho modernizaci také částečnou kritikou některých nápadných nedostatků tradičního pojetí funkcionalismu. Proto si zaslouží kritické hodnocení.

3. NIKLAS LUHMANN A JEHO POKUSY O MODERNIZACI FUNKCIONÁLNÍ METODY

Luhmannova koncepce funkcionalismu je zaměřena jednoznačně proti kauzální metodě. Nelze již bez dalšího vysvětlovat příčiny z jejich účinků, tj. funkci nějakého jednání jako účinek, protože vidět funkci nějakého jednání jako účinek není ještě dostačující důvod, že faktický výskyt tohoto jednání je vysvětlen nebo že umožňuje předpověď. Popírání tradiční kauzální metody však předpokládá, že se podařilo formulovat vlastní smysl funkcionální analýzy nezávisle na kauzálních vědeckých pravidlech o určení invariantního vztahu mezi příčinou a účinkem. Je nutné zavést pojem *funkcionální ekvivalence*. Tento pojem byl sice znám již dříve. Nebyl však chápán jako definující znak, jako princip metody. V tomto pojmu lze prý nalézt klíč pro odpoutání funkcionalismu od kauzální vědecké metody. Funkce není chápána již jako způsobený účinek, nýbrž jako regulativní schéma smyslu, které organizuje srovnávací oblast ekvivalentních výkonů. Výkon v tomto pojetí označuje speciální stanovisko, z něhož mohou být zachyceny různé možnosti v jednotném aspektu. Jednotlivé výkony jsou zaměnitelné, rovnocenné a fungibilní. Funkce je tedy zcela ve smyslu Kantově jednotka jednání umožňující uspořádat různé představy pod jednu společnou.

Třída všech funkcionálně ekvivalentních možností se obvykle označuje jako proměnná. Proměnné jsou pojmy, které záměrně zůstávají neurčité, jsou to prázdná místa, která však ne libovolně, ale určitým způsobem mohou být zaplněna ohraničenými možnostmi. Funkcionální analýze nejde o určení bytí ve formě jakýchsi konstant podstaty, nýbrž o variaci proměnných v rámci komplexních systémů. Konstanty fungují jen jako variační podmínky a jsou jako takové variabilní z hlediska svých způsobilostí pro tuto specifickou funkci. Funkcionální metoda v Luhmannově pojetí může zdůvodnit konstatování, že něco je a také může nebýt, že něco je nahraditelné.

Luhmann se tedy všestranně snaží, aby se vyhnul námitkám, které jsou nejčastěji proti funkcionalismu uváděny. Proti výtkám z tautologie je možné se ubránit tím, že funkcionální argumentace nespočívá v tom, že se usuzuje z předem nalezeného výkonu na odpovídající potřebu, a tím se ospravedlňuje existence výkonu. Luhmann totiž zná Parsonsovú koncepci funkcionalismu, a proto se snaží čelit i další kritické výhradě vůči funkcionální metodě jako statické a konzervativní. Tím, že ekvivalentní

funkcionální metoda analyzuje rysy systému s ohledem na jiné možnosti, a tedy také na možnosti změny, výměny a nahrazení a jejich zpětné působení v systému všímá si problému změny. Luhmann ovšem přiznává, že jeho metoda nevede ke konstatování příčin určité změny nebo k její předpovědi. To však znovu připomíná Parsonsovo pojetí z jeho základní práce *The Social System*, kde Parsons říká, že obecná teorie změny sociálních systémů není možná za daného stavu poznání. Proto může být v struktuře sociálních systémů teorií partikulárních subprocesů změny v takových systémech, a ne všestranných procesů změny v systémech jako systémech. Parsons podmiňuje nemožnost odhalení změn celých systémů současným stavem poznání, Luhmannovo pojetí změny však otevřeně přiznává nemožnost zjistit ekvivalentní funkcionální metodou příčiny změn nebo je předpovídat. Ukazuje se, že možnosti takové metody jsou značně omezeny. Stačí pro společenskou vědu metoda, která je s to ukázat na to, že určitý proces změn není jediné možné a že může být nahrazen jiným?

Při dalším zkoumání Luhmannových úvah však zjistíme, že Luhmannovi nejde jen o odstranění některých nejkřiklavějších vnitřních rozporů a nedůsledností tradičního pojetí funkcionální metody, ale že cílem jeho argumentace je převrátit dosavadní vztah kauzálního a funkčního vztahu. Proto Luhmann tvrdí: „Funkce není zvláštní druh kauzálního vztahu, nýbrž kauzální vztah je aplikační případ funkcionálního řádu. Ontologický výklad kauzality ztrácí svůj význam. Není již možno vykládat příčinu a účinek jako určité stavy bytí a kauzalitu určit jako invariantní vztah mezi příčinou a účinkem.“¹⁴⁾

Luhmann zajímavým způsobem kombinuje dílčí správné postřehy o jednostrannosti a omezenosti kauzální metody s kritikami jednostrannosti a nedostatků tradičního pojetí funkcionální metody a výsledkem je nová elektická koncepce dovádějící kauzální vztahy k úplné redukci na funkcionální a chápající funkcionalismus jako metodu a současně i teorii, která v oprávněné relativizaci nehybných struktur a konstantních podstat vede k odmítání studia změny a předpovědi jejich příčin.

Pojetí funkcionální metody přechází u Luhmanna jako u většiny funkcionalistů ve funkcionální teorii. Ta je zcela jasně spjata s problematikou teorie existenčních požadavků sociálních systémů a s obecnou teorií systémů. Běžné pojetí funkcionální teorie systémů však preferuje strukturní stabilitu a podceňuje problém změny nebo ho považuje zásadně za odvozený ve smyslu následujících úvah: Není možné zjistit změny a jejich příčiny, dokud nemáme prostudované stabilní strukturní vztahy. Luhmann se opět snaží vyhnout takovému pojetí, kritizuje proto Parsonse, že jeho strukturně funkcionální teorie klade pojem struktury před pojem funkce. Předpokládá, že sociální systémy mají určitou strukturu, a ptá se po funk-

čních výkonech, které musí být realizovány, aby sociální systémy zůstaly zachovány. Tím se omezuje pojem funkce většinou na interní výkony, přednostně na příspěvky subsystému a stává se interní systémovou kategorií, která se týká vztahu části k celku. Podle Luhmanna je nutno převrátit pořadí vztahu struktury a funkce a ptát se po smyslu tvoření struktury i po smyslu tvoření systému. Strukturní funkcionalismus Parsonsův svým kladením struktury před funkcí si bere možnost problematizovat struktury.

Luhmannova funkcionální koncepce sociálních systémů je zaměřena proti jednostrannému pojetí systému jako vzájemnému vztahu vnitřních částí a celku a postuluje tezi, že modernější pojetí systému je funkcionální teorii schématu System/Umwelt Theorie. Takto pojatá funkcionální teorie systému není nic jiného než teoretický model funkcionální metody. Dalším odlišným rysem funkcionální teorie v Luhmannově pojetí je jiné chápání cíle — cíl není jednoznačný a teleologicky chápáný, nýbrž je chápán jako jedna z možných řídicích formulí pro vytváření vztahu systém — prostředí. Takové pojetí ovšem jednoznačně akcentuje systém jako otevřený.

Mezi zajímavé aplikační části Luhmannova pojetí funkcionální metody a teorie patří jeho studie o ideologii. Odmítá pojetí ideologie v jejím kauzálním působení nebo instrumentální použitelnosti, ani v ní nespatřuje úsilí o zakrývání skutečných motivů. Myšlení je podle Luhmanna ideologické, když může být nahrazeno ve své funkci orientovat a ospravedlňovat jednání. Jasno o funkcionální vyměnitelnosti ideologií je možno mít poté, když se samo jednání podrobí funkcionální analýze. Luhmannovy úvahy o funkcionální zaměnitelnosti ideologií se mohou zdát zajímavé, dokud nezjistíme, že jeho výtky proti zjednodušenému pojetí ideologie jako klamu či zastírání motivu jsou také namířeny proti marxistickému pojetí ideologie a že funkcionální pojetí ideologie napadá dále marxismus tím, že spolu s jinými koncepcemi (například teorií faktorů) diskreditoval struktury smyslu, přes něž chápe jednající masa sama sebe na pouhou „nadstavbu“, „ideologii“, „racionalizaci“ nebo „sublimaci nepřiznaných motivů“, krátce jako produkovaný svět zdání bez vlastního práva na ontologické bytí. Teorie funkcionální zaměnitelnosti ideologií je, jak je vidět, lhostejná k sociálně třídním funkcím ideologie, nehledě na to, že se snaží připsat marxismu názor jako by označení ideologie jako zdání znamenalo její podcenění. V marxismu i jevy typu „zdání“ nejsou ani neskutečné, ani bezvýznamné, jen je tato charakteristika určuje skutečně jako závislé a související se skutečným materiálním životem společnosti.

Luhmannova kniha statí a studií na obhajobu funkcionalismu je jistě zajímavá svou snahou o pružnější a modernější pojetí funkcionalismu. Je

však zcela otevřeně zaměřena proti principu kauzality, který jednoznačně redukuje na funkcionalismus. Luhmann odstraňuje některé nedostatky tradičního pojetí zvláště amerického funkcionalismu, když se snaží vystříhat tautologických hodnotících prvků při pojetí funkcí a když uznává změnu jako důsledek jeho principu ekvivalence. Nápadný je však jeho přehlíživý postoj k tradicím dialektického myšlení, které již od Hegela a později přes Marxe, Engelse i Lenina bylo s to poukázat na jednostrannost, omezenost a nedostatečnost kauzální metody, ale současně také prvky funkcionalismu jako jednostranné funkcionální vztahy a jako momenty kauzality zahrnuje do širšího pojetí dialektické metody jako její dílčí a dialekticky překonané momenty. Funkcionální pojetí ideologie nevede k novým a objevným pohledům, jen ve své částečně oprávněné kritice zjednodušujících koncepcí ideologie ukazuje své nepochopení marxistického pojetí ideologie a problematiky světa zdání a navíc ještě ignoruje třídní funkce ideologie. Luhmannovo vylepšené pojetí funkcionalismu ztroskotává na neznalosti a ignorování dialektické metody, a proto ve skutečnosti není ani plně moderní, ani adekvátní požadavkům dialektického přístupu k řešení vědeckých problémů.

4. MARXISTICKÉ POJETÍ KAUZALITY A FUNKCIONALISMU

Nejasnosti a nepřesnosti v pojetí funkcionalismu u soudobých představitelů sociologického funkcionalismu jsou mimo sociální a třídní filosofie a dialektické metody. To platí nakonec i o Luhmannovi, i když podmíněnost jejich názorů také určeny malou nebo žádnou znalostí dějin ten alespoň částečně naznačuje jakési ohlasy vlivu husserlovské filosofie. Ta ovšem ke správnému řešení vztahu kauzální a funkcionální metody nepřispívá.

Naproti tomu marxismus věnoval v dílech svých zakladatelů značnou pozornost problematice kauzality i jejím vnitřním nedostatkům. Před marxismem však to byl již Hegel, jehož dialektické pojetí kauzality komentovali Engels a Lenin. Lenin ve svých Filosofických sešitech při konceptování Hegelovy Vědy o logice zaznamenává velmi cenné Hegelovy myšlenky a současně vyslovuje i částečný údiv nad tím, proč Hegel věnoval relativně málo místa problémům kauzality, oné oblíbené tematice kantovců. Současně si Lenin dává i odpověď, zdůrazňuje, že pro Hegela je kauzalita jen jedním z určení univerzální souvislosti, jen momentem vesmírné vzájemné závislosti, vzájemného střžení událostí. Kauzalita je jen jednostranným, úryvkovitým a neúplným vyjádřením světové souvislosti.⁴⁵⁾ Také Engels se v Dialektice přírody a v Anti-Dühringu zabývá problematikou kauzality a poukazuje na to, že to byl Hegel, který od pojetí příčin přešel až k vzájemnému působení jako pravé poslední příčiny věcí. Podle

Engelse nemůžeme dojít dále než k poznání tohoto vzájemného působení, protože za ním už není co poznávat. Engels totiž znal z dějin filosofie oprávněné kritiky jednostranného nebo nesprávného pojetí kauzality a byl si také vědom omezenosti jednoho konkrétního vztahu, příčiny a účinku právě ve složitých soustavách či systémech. Vztah příčiny a účinku je nezvratný jenom v určité přesné a jednostranné souvislosti. Jinak dochází v dialektickém propletení vzájemné souvislosti k výměně řetězu příčin a účinků, to, co je v jednom vztahu účinkem, se může v jiném vztahu stát příčinou nebo ve vývoji a změně se dokonce účinek může stát zpětně působící příčinou své původní příčiny. Proto Engels dochází podobně jako Hegel až ke kategorii vzájemné závislosti a všeobecného působení,¹⁶⁾ tím se také vyhýbá oprávněné námitce nekonečného kauzálního regresu při hledání další příčiny každé jednotlivé konkrétní příčiny. Engels ovšem ví, že vzájemné působení je jen obecným a abstraktním zachycením faktu všeobecné závislosti a zřetězení jevů a že je nutno v každé konkrétní soustavě či dialektickém složitém systému ukázat konkrétní a zprostředkovaný způsob vzájemné souvislosti a působení, ukázat na určitý rozhodující a strukturující prvek celku. Jinak by se teze o vzájemném působení a všeobecné závislosti jevů v nějakém složitém celku stala jen prázdnou frází, nebo by mohla vyústit rovněž v obecnou teorii faktorů či koncepci mnoha působících proměnných.

Pokud se týče vztahu marxistické dialektiky k funkcionalismu, byl to právě Lenin, který při konspektování zjednodušující knihy ruského autora V. Šuljaticova výslovně poznamenal toto: „Ovšem ale z toho nevyplývá, že funkcionálnost nemůže být druhem příčinnosti.“¹⁷⁾ Ze souvislosti je zřejmé, že Lenin neodmítá existenci funkcionálního vztahu, v podstatě ho však chápe jako určitý druh příčinnosti.

Marx se nijak nezabýval podrobně problematikou kauzality a možnostmi aplikace kauzální analýzy. Přesto však tu máme jeho Kapitál, který je také realizací a aplikací Marxovy dialektické metody. V něm je uplatněna kauzální analýza jako moment dialektické metody a jako určitá podřízená částečná metoda při analýze složitého zprostředkovaného systému kapitalistické formace. Současně Marx v Kapitálu aplikuje funkcionální analýzu rovněž jako podřízenou a jednu z možných jednostranných metod, které jsou jen momentem všestranné dialektické analýzy složitého společenského celku. V žádném Marxově díle jako v Kapitále také nenajdeme tak časté použití výrazu funkce a fungování. Na mnoha místech všech tří dílů Kapitálu Marx používá tyto výrazy: funkce peněz, funkce zlata, funkce užité hodnoty v pracovním procesu, funkce vedení, kontroly a dozoru, specifické funkce kapitálu, zvláštní funkce vyplývající z povahy výrobního procesu, funkce vykořisťování, společenské funkce dělníka, funkční forma existence kapitálové hodnoty, funkce kapitálu, funkce

sdružených výrobců, kapitalista jako funkcionář výroby, funkce pozemkového vlastnictví atd. V této souvislosti může vzniknout logická otázka, v jakém smyslu používá vlastně Marx termín funkce. U Marxe je použit termín funkce jednak pro charakteristiku pohybu a činnosti výrobního způsobu jako celku, Marx zkoumá, jak funguje kapitalistická formace, jaké jsou zákony jejího fungování. To je obecné uplatnění pojmu funkce a fungování na celek společnosti. V jiném použití Marx mluví o funkcích jednotlivých částí či prvků kapitalistické formace, zde má na mysli určité činnosti jako funkce a jejich důsledky pro fungování celku. Kromě toho Marx ještě navíc zkoumá společenské funkce věcí, zvláštní společenské významy přírodních věcí, které v určitém historickém kontextu mají nebo získávají schopnost plnit společenské funkce, jež samy od přírody nemají a nemohou mít. Jde například o společenskou funkci zlata a drahých kovů, papírových peněz, předmětů, výrobků, které jako zboží mají najednou jiné funkce a významy, stejně tak jako obecně soukromé vlastnictví výrobních prostředků nebo půdy, které z hlediska materiálního je jen vlastněním přírodou daných věcí nebo věcí člověkem přetvořených. Tyto zvláštní společenské funkce věcí odlišné od jejich přírodně podmíněných mají další důsledky. V systému odcizených a zvěcnělých vztahů, ve společnostech, kde zvěcnělé a odcizené vztahy se převracejí v personifikaci věcí, majitelé odcizených a zvěcnělých vztahů, pozic a věcí mají opět zvláštní jiné funkce, kvality a významy, které nejsou totožné s jejich individuálními kvalitami osobními, a tím se liší od funkcí, jež může člověk vykonávat jen díky svým osobním vlastnostem. O těchto způsobech použití pojmu funkce ve smyslu zvláštních sociálních funkcí věcí a zvláštních společenských funkcí majitelů věcí se sociálními funkcemi nemá běžná buržoazní ekonomie a sociologie potuchy a jen nemnozí sociologové se k této problematice instinktivně přibližují jedině v rámci koncepcí latentních důsledků a latentních funkcí. Ale skutečně jen přibližují.

A nakonec marxismus není proti hledisku funkcionální metody ani teorií jednoho, zvláště pak od činnosti lidí odtrženého a osamostatněného faktoru, ani není koncepcí o množství chaoticky a všelijak působících faktorů či proměnných. Marxismus je *monistické materialistické pojetí* dějin a monistický a dialektický způsob analýzy a vysvětlování složitého, ale historicky určitého a historicky podmíněného společenského celku. Monismus neznamená redukci složitosti celku na jeden faktor či metodologicky na jeden redukční princip. Monismus chápe celek jako uspořádaný a zprostředkovaný systém vztahů. Tato uspořádanost či strukturovanost je založena na určitém druhu strukturně významné činnosti a jejich strukturních vztahů [pracovně výrobní činnost a ekonomické výrobní vztahy jako struktura společnosti]. Tento strukturotvorný prvek umožňuje také utřídit a postihnout koordinaci a subordinaci jednotlivých částí celku

a jejich složité zprostředkování i stupňovité řazení částí v určité hierarchii a posloupnosti. Tato koordinace a subordinace, toto stupňovité uspořádání je vyvozování na základě analýzy strukturní a strukturotvorné činnosti, na základě analýzy strukturních vztahů. V takovém pojetí a přístupu má místo i kauzální analýza jako dílčí, ale přesto platný a plodný metodologický princip i funkcionální analýza jako jeden z typů či druhů kauzálních vztahů a závislostí bez jakéhokoli tautologického a teleologického aspektu.

Dialektický, historizující a genetický přístup chrání před statickým a nehistorickým pojetím sociálních struktur a dialektické pojetí rozporů umožňuje vystříhat se jakýchkoli tendencí chápat funkce jako apriorní teleologický příspěvek k udržování bezrozporné a harmonické jednoty společenského celku, a tím vede nikoliv k apologetickým tautologiím, nýbrž k bezohledné kritice složitých rozporných vztahů a souvislostí společenského celku.

LITERATURA

1. G. C. H o m a n s, Contemporary Theory in Sociology v R. L. Faris, Handbook of Modern Sociology, str. 961, Chicago 1964
2. K i n g s l e y D a v i s, The Myth of Functional Analysis in Sociology and Anthropology, Amer. Sociol. Rev. XXIV (1959) str. 757—72
3. W. G. R u n c i m a n, Social Science and Political Theory, str. 113, Cambridge 1965
4. R. K. M e r t o n, Social Theory and Social Structure, str. 21, The Free Press of Glencoe, 1964
5. E. N a g e l, The Structure of Science, str. 523—525, New York 1966
6. Tamtéž, str. 535
7. R. B r o w n, Explanation in Social Science, str. 132, Chicago 1963
8. W. G. R u n c i m a n, cit. práce, str. 117
9. T. P a r s o n s, The Social System, str. 493, London 1967
10. T. P a r s o n s, Společnosti, str. 168, Praha, Svoboda 1971
11. E. S. M a r k a r j a n, Metod analiza socialnoj systemy v Sociologija i ideologija, str. 39—43, Moskva 1969
12. V. S. D o b r i j a n o v, Metodologičeskije problemi teoretičeskogo i istoričeskogo poznanija, str. 17, Moskva 1968
13. A. W. G o u l d n e r, The Coming Crisis of Western Sociology, str. 346—347, New York, London, 1970
14. N. L u h m a n n, Soziologische Aufklärung, str. 16, Köln und Opladen, 1970
15. V. I. L e n i n, Filosofické sešity, str. 128—131, SNPL, Praha 1953
16. B. E n g e l s, Dialektika přírody, str. 195—197, Svoboda, Praha 1950
17. V. I. L e n i n, Spisy 38, V. Š u l j a t i k o v, Ospravedlňování kapitalismu v západoevropské filosofii od Descarta k E. Machovi, M. 1909, str. 506

A Critique of the Methodological Principles of Functionalism in Sociology

Summary

In recent times functionalism as a method and as a theory has become a subject for discussion and arguments with regard both to general methodology and to sociology. Views on functionalism differ and so we find very open adherents and severe critics of functionalist methods and theory. Functionalism was already reproached for its lack of unity and ambiguousness in the concept of function (Nagel, Merton), is criticized for teleological consequences and because it does not have the right to represent itself as an independent method since, in reality, it is only another expression for a sociological method and sociological analyses in general (Kingsley Davis). Functionalism is reproached for overlooking or underestimating changes; others point to its unjustified right to swallow or reject the causal method.

On the other hand, T. Parsons, for instance, is among the authors who defend functionalism as a method and theory. Despite all the lack of uniformity in utilizing the term function, the concept of function in Parsons' view is concentrated into two meanings. He regards function as a contribution of elements or items of a system working toward its maintenance, or as a variable that finds concrete expression in its conception of variable patterns. An analysis of Parsons' conception of function and functionalism leads to conclusion on the tautological and teleological results of his functional analyses. Parsons' conception of function applied to complex systems which contain large numbers of variables, objectively leads to the modernized version of the theory of many or more factors in explaining a social system. However, Parsons moves from the conception of many variables to the affirmation of the decisive role of institutionalized structures of cultural and value patterns. His original functionalistic concept of many variables leads objectively to cultural determinism in explaining society; this means that society is reduced to cultural and value patterns and explained from super-structural components.

The West German author, N. Luhmann, attempts a more perfect concept of functionalism, devoid of its shortcomings. He introduces his concept of functional equivalents, rejecting the causal method. He endeavours to avoid a partisan, routine concept of functionalism. He brings the functional method to the concept of functional theory which is linked with his conceptions of open systems. Although his concept is really devoid of routine, partisan functionalism, yet it is evident that Luhmann does not know the dialectical concept of functionalism as a form of manifestation of causal continuity, which in Marxism itself is understood only as a moment and an element of the general continuity and concatenation of phenomena. However, the mutual effect of phenomena and elements in Marxism are subordinate to the basic structural unity and structural activities which permit the arrangement of elements and items of a system into a given hierarchical system of coordinated and superior and inferior constituents.